

תורת הקורא

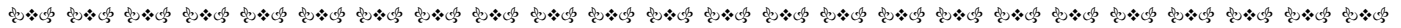
ובו הוראות מפורטות לבעלי קריאה

הלכות ומנהגים, דיוקים ודקדוקים, הערות ובידורים, חילופי נוסחאות, הקשורים בקריאת פרשת השבוע

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאות הגליונות, יתקבלו בברכה במכון כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל tameytora@gmail.com

גליון מס' 186
הפטרות בשלח
ה"א תשפ"ד

גליון זה יו"ל ע"י מכון 'טעמי תורה' תודה לכל העוזרים והמסייעים שגליון זה יראה אור © כל הזכויות שמורות, ניתן לצלם ולהדפיס כמות שהוא ללא שינוי

דיוקים ודקדוקים

הלכה ומנהג

ד' ד': שפטה - השי"ן בחולם, והפ"א בשווא נע.

לפרשת בשלח מפטירים:

ד' ה': בִּין הֶרְמָה וּבִין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרַיִם - יש להקפיד להטעים היטב את הטפחא המפסיק שבתבית 'בֵּית אֵל', שהוא ניגון מפסיק יותר מהתביר" שבתבית 'הֶרְמָה', שאם לא יטעים כראוי ישמע שכוונת הפסוק לומר שבית אל נמצא בהר אפרים, בעוד שכוונת הפסוק לומר שהיא יושבת בהר אפרים.

למנהג האשכנזים: מ'וֹדְבוֹרָה אֶשָׁה נְבִיאָה' (שופטים ד' ד') עד 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה' (שם ה' ל"א).^א

ד' ו': עֲמָךְ - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'אֲמָךְ' באל"ף. וכן הוא להלן בתיבות: עָמִי, עָם, עָמוּ.

למנהג הספרדים: מ'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה' (שם ה' א') עד 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה'.^ב

למנהג התימנים: מ'וַיִּכְנַע אֶל־לִהִים בַּיּוֹם הַהוּא' (שם ד' כ"ג) עד 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה'.^ג

הקשר לפרשה: בשירת דבורה מדובר מנפילת סיסרא, וזה מעין נפילת פרעה^ד (לבוש סימן תרפ"ה סעיף א').

וכמו שעושים בשירת דבורה שקוראים קודם את הנס ואחר כך את השירה. ומוכת מדבריו שאכן הדמיון הוא גם בנס וגם בשירה. ולמנהג התימנים שמתחילים מ'וַיִּכְנַע אֶל־לִהִים' מסתבר שזה משום שתפסו לעיקר את הטעם של שירה כנגד שירה, ומתחילים מעט לפני רק כדי שיובן יותר העניין על מה אמורה השירה, אמנם גם למנהגם נבחרה שירה זו כיון שיש בה יותר מעין שירת הים, משום ששניהם שירות על ניצחון ישראל על אויביהם בדרך ניסית.

^א וכן הוא באבודרהם (סדר הפרשיות וההפטרות), ובעץ חיים לונדון (הלכות קריאת התורה פרק ד'), ובמחזור ויטרי (כתב יד מוסקבה 841, מובא במהדורת גולדשמידט), ובספר השולחן (הלכות תפלה שער ששי) בשם 'ויש מתחילין'. וכן מדברי האשכול (אלבק, הלכות קריאת התורה) בשם רבי שמואל הנגיד מוכח שהתחילו מ'וֹדְבוֹרָה אֶשָׁה נְבִיאָה'.

^ב וכן הוא בספר השולחן (בדעה הראשונה שמביא בסתם, ואף הוסיף שכן המנהג שלנו). ויש להעיר, שברוב כתבי היד הספרדיים ההפטרות היא מ'וֹדְבוֹרָה אֶשָׁה נְבִיאָה', ורק במיעוטם ההפטרות היא מ'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה' (וגם בדברי הראשונים הספרדיים מנהג זה יותר מצוי, כגון באבודרהם ובאשכול בשם הנגיד הביאו רק מנהג זה, ובספר השולחן הביא את שני המנהגים), וגם בדפוסים הראשונים לא נכתב שלמנהג הספרדים מתחילים ב'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה', ורק בדפוסים מאוחרים יותר הוסיפו זאת. ומכל זה נראה שהמנהג הרווח בספרד היה להתחיל מ'וֹדְבוֹרָה אֶשָׁה נְבִיאָה' ורק במעט מקומות התחילו מ'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה', ובהשפעת הדפוסים המאוחרים התפשט מנהג זה לכל הספרדים.

^ג וכן הוא ברמב"ם (סוף ספר אהבה).

^ד הנה לפרשת האזינו מפטירים בשירת דוד (שמואל ב' כ"ב), ובראשונים רבים (הפרדס לרש"י סדר פרשיות, מרדכי מגילה סוף סימן תתל"א, ארחות חיים הלכות קריאת ס"ת סימן ס"ז, ועוד) כתבו שהטעם הוא משום שהאזינו היא שירה ולכן מפטירים בשירה כנגד שירה, ולפי זה גם בהפטרות בשלח אפשר לומר טעם זה שמפטירים בשירת דבורה כנגד שירת הים.

אך לפי טעם זה די להפטיר בשירת דבורה בלבד, וכיון שיש מנהג להתחיל כבר מ'וֹדְבוֹרָה אֶשָׁה נְבִיאָה' (הוא המנהג האשכנזי וגם המנהג הספרדי הרווח הקדום כמובא לעיל הערה ב') נראה שאין הטעם רק משום שירה כנגד שירה (אף שניתן לומר שמתחילים קודם רק כדי שיובן על מה נאמרה השירה ומה הוא 'בִּינִים הָהוּא' האמור בראשיתה), אלא שבהפטרות זו יש דימוין עמוק יותר לפרשה, וזה משום שעוסקת בנפילת אויבי ישראל בדרכי ניסים וגם בשירה על ניצחון זה (וגם יש בשניהם כמה נסים מקבילים דומים). (ואמנם בלבד כתב רק את הטעם של נפילת האויבים, ובנראה משום שטעם שירה כנגד שירה הוא ברור ופשוט, ולכן כתב את הנקודה הנוספת שנפילת סיסרא היא מעין נפילת מצרים, ובפרט שלפי זה גם מובן מדוע מתחילים את ההפטרות מ'וֹדְבוֹרָה אֶשָׁה נְבִיאָה' ולא רק מ'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה', וכן מובן למה דווקא בשירת דבורה ולא בשירות אחרות. ואולי רמז לשירה כנגד שירה במה שהוסיף וכתב שמפטירים בשירת דבורה ולא כתב סתם את מקום ההפטרות).

ובאשכול (אלבק, הלכות קריאת התורה) הביא מנהג להתחיל את הפטרות שירת דוד שקוראים בשביעי של פסח (שקוראים אז בתורה שירת הים) כבר מ'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה' ל'פְּלִשְׁתִּים' (שמואל ב' כ"א ט"ו) ולא רק מ'וַיִּדְבֹּר דָּוִד לִי אֶת דְּבַר הַשִּׁירָה הַזֹּאת' (שם כ"ב א'), ושיבת מנהג זה, משום שטוב להזכיר את המלחמות שעשה דוד והנסיים שנעשו לו כמו שבקריאת קוראים קודם את הנס ואחר כך את השירה,

^ה בניגון הטעמים המקובל יש נטיה לנגן ולהטעים את התביר בניגון מפסיק יותר מהטפחא, אך באמת הטעם טפחא הוא מפסיק יותר מהתביר, ויש להקפיד על הניגון המתאים בכל מקום של צירוף הטעמים תביר וטפחא, כי בהרבה מקומות זה משנה את פירוש העניין.

וכבר העירו על טעות נפוצה זו של הטעמת התביר בניגון מפסיק יותר מאשר הטפחא והשיבוש הנגרם מזה, בספר דברי קהילות (עמ' 48 הערה י'), ובספר עלה יונה (עמ' ת"ה).

ובמשנה (פסחים נ"ה ע"ב) איתא, שאחד מהדברים שאנשי יריחו עשו שלא כדק, שהיו כורכין את שמע, ופירש רבא בגמ' (נ"ו ע"א) שהיו אומרים 'היום על לְבָבְךָ', וזה שלא כדק כי משמע שרק היום יהיו על לְבָבְךָ ולא מחו. וההטעמה שם היא 'אֶשְׁרָא אֲנִי מִצִּדְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבְךָ' בתביר טפחא, וטעותם היתה שהפסיקו בתביר יותר מאשר בטפחא.

^י בגמרא (מגילה כ"ד ע"ב) כתוב שאין לכהן לישא את כפיו אם קורא אות אל"ף כאות עי"ן או אות עי"ן כאות אל"ף, וכן אין למנות כשליח ציבור מי שקורא כן. וכן נפסק בשולחן ערוך (או"ח סימן נ"ג סעיף י"ב).

ובמשנה ברורה שם (סקל"ז) הביא את דברי האחרונים, שכתבו שבמקום שכולם מדברים כך מותר.

אך אע"פ שבמקום שכולם קוראים כך מותר להעלותו כש"ן כיון שכן רגילים באותו מקום, מ"מ לכתחילה ודאי ראוי ונכון להדר לקרוא כהוגן בהגייה הנכונה.

ובערוך השולחן (סימן נ"ג סעיף י"ד, סימן ס"א סעיף ח', סימן ס"ב סעיף ב') כתב שבמדינותינו אין בקיאים בחילוק שבין אל"ף לעי"ן, אך בכל זאת כתב (סימן ס"א סעיף ח') שבקריאת שמע יש לדקדק להפרישם זה מזה, וכתב עוד (סימן ס"ב סעיף ב') שהמדקדק במצוות יראה לדקדק בזה הרבה בכל התורה, ושכרו גדול כשמדקדק בזה, ובפרט במקום שאם קורא שלא כראוי משתנה המשמעות. ומן העניין להזכיר את דברי היעב"ץ שכתב (הקדמת סידורו, סולם בית אל): דיבור

ד' ז': סִיקְרָא - הסמ"ך בשווא נע.

ד' ט': אֶשֶׁר אֵתָה הוֹלֵךְ - יש לנגן את שני המונחים כראוי, ואין להשמיט את המונח הראשון ולהטעים 'אֶשֶׁר-אֵתָה הוֹלֵךְ' במקף (וראה במדור 'חילופי נוסחאות')¹.

ד' י"ד: הַיּוֹם - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של הה"א, שלא ישמע שקורא 'אִיוֹם' באל"ף².

ד' י"ח: סוֹרָה, סוֹרָה - הטעם מלרע ברי"ש.

הָאֵלֶּה - הטעם מלעיל באל"ף, והה"א שאחריה בחטף סגול. ואין לנגן את הטעם בה"א או בלמ"ד.

בְּשִׁמְכָה - השי"ן בדגש, והשווא נע.

ד' כ"א: בְּלָאֵט - האל"ף לא נשמעת, ונקרא 'בְּלֵט'.

להבדיל בינה ובין ה"א הנקבה, יכולה להיות מוטעמת לפעמים מלרע, וכמו הספרים שהעיד עליהם ר"י לומברוזו שמוטעים בהם 'הָאֵלֶּה' ו'צִעְרָה' מלרע, ומה שכתב שהם מוטעים, אני אומר שהם מדויקים וידי פשוטה לקבלם, ועל ידי זה לא יבוא ניקוד של חטף פתח אחר ההטעמה.

אמנם למעשה, בחיבורו סולת למנחה נראה שחזר בו, שעל תיבת 'הָאֵלֶּה' כתב שהיא מלעיל, ורק על תיבת 'צִעְרָה' כתב שהיא מלרע.

ובאמת יש לחלק בין ה"א המגמה לבין יו"ד נוספת, ואף שבי"ד נוספת לפעמים ההטעמה מלרע, אי אפשר ללמוד מזה לה"א המגמה שבכל המקרא מוטעמת דווקא מלעיל ולא מצאנוה מוטעמת מלרע (לדעת שאר המדקדקים מלבד רש"י הנ"ל וכגון: צפונה, נגבה, קרימה, הביתה, ירושלימה, מצרימה, ארצה, סדומה, ועוד רבים).

והנ"ל מ' מאוזן (בהערות לחומש בית נאמן, והאר"ך בזה עוד פעמים רבות) כתב שמנהג ג'ראבא מדורי דורות לקרוא 'הָאֵלֶּה' מלרע ע"פ לחם הביכורים, והוסיף וביאר שהכלל הוא שבלשון הקודש התיבות מוטעמות או בהברה האחרונה של התיבה (כגון: בְּרִאשִׁית, בְּרָא), וזה מכונה מלרע, או בהברה אחת שלפני האחרונה (כגון: הַשְּׁמִים, הָאָרֶץ), וזה מכונה מלעיל, ואין תיבות המוטעמות שתי הברות לפני ההברה האחרונה, משום שאי אפשר להשאיר אחר ההטעמה יותר מתנועה אחת ללא ניגון (ותנועה אחת עדיין יכולה להיסמך על תניגון שלפניה), ומטעם זה השווא שאחר הטעמה מלעיל יהיה תמיד נח ולא נע, כדי שלא יישארו תנועה וחצי אחר ההטעמה, ומה שמצאנו שבנסוג אחור לפעמים 'יבואו תנועה וחצי' (כגון: וְתִפְשׁוּ בָּן, וְאֶחָדֵי בָּן) או שתי תנועות (כגון: וְעָרְוּ מִים) אחר ההטעמה, זה משום שהם בטעם מחבר, ולכן התנועות שאחר הנגינה נופלות ונסמכות על המילה הבאה, אך ב'הָאֵלֶּה' ו'צִעְרָה' שאינם בטעם מחבר, ואינם יכולים להיסמך על המילה הבאה, לא יתכן שיישארו בהם תנועה וחצי אחר ההטעמה, והוסיף שכבר הראו לו כמה כתבי יד ודפוסים ישינים בהם אכן מוטעים 'הָאֵלֶּה' מלרע.

והנה הביאור שכתב לזה שאחר ההטעמה 'יבואו שווא נח ולא שווא נע, אינו הטעם שכתב ערוגות הבשם (שהוא המקור לכלל זה כמובא לעיל) לכלל זה, ואף לחם הביכורים לא כתב נימוק זה, ומה שכתב לחלק שאפשרי להטעים כן רק בטעם מחבר משום שאז התנועות נסמכות על המילה הבאה, אינו מוכרח כלל, אלא מסתבר שניתן ללמוד ממקרים אלו של נסוג אחור שבאמת הטעם יכול לבוא גם תנועה וחצי לפני סוף התיבה, אלא שבפועל תופעה זו קיימת רק כאשר הטעם נסוג אחור (וכן ב'הָאֵלֶּה' ו'צִעְרָה').

אך באמת הדיון הדקדוקי הוא משני וטפל, משום שעיקר הדיון והראיה כיצד יש לקרוא אינו על פי סברות וכללי דקדוק, אלא רק על פי הספרים המדויקים ודברי הקדמונים, ורק לאחר מכן ניתן גם לדון ולפלפל מדוע מוטעים כך או אחרת, וברור שאי אפשר לשנות את הניקוד וההטעמה שבספרים לפי כללי הדקדוק (ובפרט שיש יוצאים מן הכלל רבים. ובאמת כללי הדקדוק אינם קבלה בידנו ממש, אלא הקדמונים כתבו וחיידשו על פי העולה מדרך המקרא, ולכן ברור שאי אפשר לשנות את נוסח המקרא לפי הכללים, משום שעצם הכללים נוסחו כדי לתאר את דרך המקרא שלפנינו, ואיך נשנה את נוסח המקרא לפי הכללים שהם עצמם רק מסדירים את כללי המקרא שלפנינו), והנה בכל הספרים המדויקים מוטעים 'הָאֵלֶּה' מלעיל, ובאמת לא דווקא במדויקים, אלא הטעמה זו גורפת היא ברוב מוחלט של הספרים, וההטעמה מלרע נמצאת רק בספרים ספורים ממש, ואף בהם לא מצאנו שום כתב יד שמוטעים בו באופן גורף 'הָאֵלֶּה' מלרע בכל המופעים במקרא.

ומכל זה ברור שהקריאה הנכונה היא 'הָאֵלֶּה' מלעיל, והספרים המועטים שמוטעים בהם 'הָאֵלֶּה' מלרע משוברים הם, וברור שאין נכון לדון ולהכריע על פי דקדוק ולמצוא לאחר מכן ספרים המצדיקים זאת, משום שיש ספרים משוברים רבים, וכמעט תמיד ניתן יהיה להצדיק כל הטעמה או ניקוד ספרים (ובאמת המעין בסדר בכתבי יד של המקרא ייחוו שיש לא מעט ספרים משוברים מאד, ויש ספרים שיש בהם עשרות שנויי ניקוד והטעמה בכל פרשה, ויכיר שחלקם הוטעמו וניקדו מיוכרין ולא מספר אחר. וגם ב'הָאֵלֶּה' יש מעט כתבי יד שמטעים את הטעם בה"א, שזו ודאי טעות כי טעם לא יכול לבוא בשווא או בחטף, ויש מעט כתבי יד המנקדים 'הָאֵלֶּה' הה"א בשווא, וגם זו טעות ודאית כי אין אפשרות לקרוא כך, ומובח מזה שאכן היו מעט סופרים שהתקשו בניקוד והטעמת תיבה זו, ולכן ניסו 'לתקן' כל אחד לפי דרכו), ולכן ברור שאי אפשר להביא ראיה מספרים מועטים ממש, שגם בהם אין עקביות, נגד רוב מוחלט של הספרים ונגד כל הספרים המדויקים ונגד דברי גדולי המדקדקים הקדמונים (ונראה שגם יוצאי ג'ראבא צריכים לקרוא 'הָאֵלֶּה' מלעיל, ואף אם נהגו לקרוא מלרע ע"פ לחם הביכורים, כיון שברור מכל הנ"ל שהקריאה הנכונה היא מלעיל, לא ניתן להצדיק קריאה זו משום מנהג מאוחר שיסודו בטעות. אמנם כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, וכיון שקשה לאדם לשנות מנהגו ולהודות שנתג בעותו, לכן מסתבר שיצדיקו מנהגם, ולכן עדיף שלא להעיר להם על כך).

¹ כבחבוק א' ז': אִים וְנֹרָא הוא.

² ישנו כלל, שמילה עם ה"א המגמה (שבסוף המילה כתובה אות ה"א הבאה להורות על מקום איון, כגון 'סדומה' ו'צפונה' וכדומה. בלשון חז"ל (ביבמות י"ג ע"ב ועוד) 'כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה תהיה לה הכתוב ה"א בסופה') תהיה מוטעמת מלעיל (רש"י ירמיה נ"ב כ"ג, אבן עזרא בספר צחות שער האותיות אות ה"א), כדי לבדל בינה לבין ה"א הנקבה המוטעמת מלרע (כגון: גדולה, הלכה).

וישנו כלל (דרכי הניקוד והנגינה לר"מ הנקדן ד"ה ואבאר דין חטף), שאחר תנועה גדולה (מלבד קמץ גדול) לא תבוא לעולם אות גרונית בניקוד שווא נח, משום שהגיית האותיות הגרוניות היא עמוקה משאר המוצאות, ואחר תנועה גדולה שפותחת את הגרון אי אפשר להגות אות גרונית בשווא נח, ולכן במקרים אלו ניקוד השווא יתרחב תמיד לחטף (ואף לשיטת הקדמונים ששווא אחר תנועה גדולה לרוב הוא שווא נח, באות גרונית תמיד יורחב לחטף), ובסוף תיבה שאי אפשר להרחיב את השווא לחטף (כי חטף הוא שווא נע במהותו, ושווא נע חייב לפתוח הברה, ובסוף מילה שאין הברה נוספת השווא מוכרח להיות נח), תבוא פתח גנובה לפני האות הגרונית כדי שיוכלו לבטא את השווא נח באות הגרונית (וכגון בתיבות 'נְבוֹה' 'שְׁמוֹעַ' 'תַּפְחֹ').

וישנו כלל, שמיד אחר תנועה מוטעמת (והיינו בהטעמה מקורית, למעט נסוג אחור, ולמעט טעם ראשון שדינו כמגז) לא יבוא שווא נע או חטף, אלא שווא נח, ואף לסוברים שכל שווא אחר תנועה גדולה נע הוא (והיינו כשיטת רד"ק והמדקדקים שאחריה), מודים הם שאחר הברה מוטעמת השווא נח (כגון: לָלֶךְ, יָלָחַץ), (ערוגות הבשם פרק ג', והביאו מנחת שי בראשית י"ט ט').

ובתיבת 'הָאֵלֶּה' שהטעם ראוי להיות מלעיל בגלל ה"א המגמה, ישנה התנגשות בין הכללים, שמצד אחד הה"א אמורה להיות מנוקדת בשווא נח משום שהיא אחר הברה מוטעמת, אך מצד שני אין אפשרות להגות אות גרונית בשווא נח אחר תנועה גדולה. ומשום כך בתיבה זו חייבת להיות חריגה מאחד הכללים.

וכיון שלקראו 'הָאֵלֶּה' מלעיל ובשווא נח בלתי אפשרי כלל (כמו שמוכח מדרך כל המקרא ומכך שהוסיפו תנועה גנובה כדי למנוע ניקוד כזה), מוכרח שהחריגה תהיה או בזה שהתיבה תוטעם מלרע למרות שיש בה ה"א המגמה, או בזה שהה"א תנוקד בחטף סגול למרות שהיא אחר התנועה המוטעמת.

ובאמת חריגה של ניקוד שווא נע או חטף אחר הטעם מצאנו כבר, והיינו כאשר הטעם נסוג אחור (כגון: וְתִפְשׁוּ בָּן, וְאֶחָדֵי בָּן), ואילו חריגה של הטעמת מלרע בתיבה עם ה"א המגמה בפשטות לא מצאנו (אמנם לשיטת רש"י מסתבר שאות גרונית שאחר תיבה עם ה"א המגמה יכולה לנעם לה להיות מוטעמת מלעיל, עיין בליקון הפטרת מחר חודש הערה ג', וברש"י דברים ל"ג כ"ז. אך מדברי שאר המדקדקים לא נראה כן, כגון בדברי הבחור שהובאו בהערה הנ"ל, וכן בדברי הרא"ם והגר"א אריה ביבריס שם), ולכן מתבקש שהחריגה תהיה בזה ש'הָאֵלֶּה' תוטעם מלעיל והה"א תנוקד בחטף סגול אף שהיא אחר התנועה המוטעמת.

ואכן, בכל הספרים המדויקים מוטעים 'הָאֵלֶּה' מלעיל והה"א בחטף סגול, וכן כתב להדיא יה"ב הנקדן בעין הקורא (בראשית י"ח ו'), שהה"א בחטף אע"פ שהטעם מלעיל, וכ"כ ר' משה הנקדן (דרכי הניקוד והנגינה) שתיבת 'הָאֵלֶּה' יוצאת מן הכלל ומנוקד בה חטף אחר הנגינה.

ובספר לחם הביכורים (דף ס"א) האריך ודן על תיבה זו (וכן על תיבת 'צִעְרָה' (בראשית י"ט כ"ג) הדומה לה, שגם היא מוטעמת מלעיל משום ה"א המגמה ויש בה חטף אחר ההטעמה), והביא שיש מי שהעיד (ר' עקב לומברוזו בהערותיו על תנ"ך ויניציאה שצ"ט) שיש ספרים מוטעים בהם מוטעים 'הָאֵלֶּה' ו'צִעְרָה' מלרע. וכתב על זה, שכמו שמצאנו שתיבה עם יו"ד נוספת (כגון: רַחֵם, רַחֵם) שח"י מוטעמת מלעיל כדי להבדיל בינה ובין יו"ד המדבר (כגון: ראשי, בָּטַח), ובכל זאת מצאנו שלפעמים תיבה עם יו"ד נוספת מוטעמת מלרע (כגון: גִּבְיָתִי), לכן גם מילה עם ה"א המגמה אף שדינה להיות מוטעמת מלעיל כדי

ד' כ"ג: אֵת יָבִין מֶלֶךְ-כְּנָעַן - יש לשים לב לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים 'אֵת יָבִין מֶלֶךְ כְּנָעַן'. וכן הוא בפסוק הבא.

ה' ד': בַּצֵּעַדָּךְ - העי"ן בשווא נח. ואין להבליעה ולקרוא 'בַּצֵּדָךְ' או לקרוא 'בַּצֵּעַדָךְ' בפתח.

מְשֻׁנָּה - השי"ן בדגש, והשווא נע.

נָטְפוּ - הטעם מלעיל בנו"ן^א.

ה' ו': אֶרְחֹות, אֶרְחֹות - האל"ף בחטף קמץ קטן.

ה' ז': שְׁקִמְתִּי, שְׁקִמְתִּי - השי"ן בפתח, והטעם מלעיל בקו"ף.

ה' ח': לָחֶם - הטעם מלרע בחי"ת^ב. וראוי להקפיד על הגיית החי"ת הגרונית שלא יישמע שקורא 'לָחֶם'.

ה' ט': הַמִּתְנַדְּבִים - הדלי"ת בדגש, והשווא נע.

בָּרְכוּ - הרי"ש בשווא נע. ואע"פ שיש ספרים המנקדים 'בָּרְכוּ' בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט^ג.

ה' י': רַכְבִּי אֶתְנֹות צְחֹות יִשְׁבִּי עַל־מִדִּין וְהִלְכִי עַל־דָּרֶךְ שִׁיחוּ - יש להקפיד להטעים היטב את הטפחא המפסיק שבתיבת 'עַל דָּרֶךְ', שהוא ניגון מפסיק יותר מהתביר^ה שבתיבת 'עַל מִדִּין', ומהגרש שבתיבת 'צְחֹות', כדי שיובן ש'שיחו' חוזר על הכל.

ה' י"א: מְקוֹל - הקו"ף בדגש.

ה' י"ב: עוֹרִי עוֹרִי דְבוּרָה עוֹרִי עוֹרִי - בשני 'עוֹרִי' הראשונים הטעם מלרע ברי"ש, ובשני האחרונים הטעם מלעיל בעי"ן^ד.

וְשָׁבָה - השי"ן בשווא נע. ואע"פ שיש ספרים המנקדים 'וְשָׁבָה' בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט^ה.

ה' י"ד: שְׁרָשָׁם - השי"ן הראשונה קמץ קטן, והרי"ש בשווא נח.

וּמִזְבוֹלָן - הזי"ן בדגש.

ה' ט"ו: בִּישְׁשָׁכָה, וְיִשְׁשָׁכָה - השי"ן השניה לא נשמעת, ונקרא 'בִּישְׁכָה', 'וְיִשְׁכָה'^ו.

חֲקָקִי - הקו"ף הראשונה בשווא נע, ויש אומרים שהיא בשווא נח^ז.

ה' י"ז: יָמִים - היו"ד בפתח, והמ"ם דגושה, והוא לשון רבים של יָם. והקורא יָמִים' בקמץ ורפה" משנה משמעות ללשון רבים של יום^ח.

ה' י"ח: זָבֻלוֹן עִם חֲרִף נִפְשׁוֹ לָמוֹת וְנִפְתָּלִי - יש להקפיד להטעים את האתנחתא במקומו כפי הטעמים^ט.

ה' י"ט: בְּתַעֲנֶךְ - העי"ן בשווא נח. ואין להבליעה ולקרוא 'בְּתַנֶּךְ' או לקרוא 'בְּתַעֲנֶךְ' בפתח (וראה במדור 'חילופי נוסחאות').

ה' כ': מִמְּסֻלֹתָם - המ"ם בדגש.

ה' כ"ב: עֲקָבִי - הקו"ף בדגש, והשווא נע.

מִדְּהָרוֹת - הדלי"ת בדגש.

ה' כ"ג: כִּי לֹא־בָאֻ - יש לשים לב לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים 'כִּי־לֹא בָאֻ'.

ה' כ"ד: מְנָשִׁים - הנו"ן בדגש.

ה' כ"ו: וַיְמִינָה - היו"ד לא נשמעת, ונקרא 'וַיְמִנָה'. ואין לקרוא 'וַיְמִינָה' בשווא.

ה' כ"ט: תַּעֲנִינָה - הנו"ן השניה בדגש, והקורא 'תַּעֲנִינָה' בנו"ן רפה משנה משמעות^י.

ה' ל': לְצֹאנֵי - הוי"ו בשווא נע, והאל"ף לא נשמעת, ונקרא 'לְצֹאנִי'.

של יום, ויש המנקדים 'מִיָּמִים' בפתח ודגש, ומפרשים שהוא לשון רבים של יָם.

ט לפי הטעמים פירוש הפסוק הוא שזבולון וגם נפתלי הם עם שחרפו נפשם למוות, והיכן, על מרומי שדה.

אך לפירוש זה לשון הפסוק קצת קשה (שהיה מתאים יותר לכתוב 'זבולון ונפתלי עם חרף נפשו למוות על מרומי שדה'), ולכן רבים מהמפרשים פירשו שלא כמו הטעמים, וגם הרווח בשירה (הבא חמיד בהפסק ענין) הוא אחר תיבת 'לָמוֹת', ובחזקוני (בראשית מ"ו) אף רצה להוכיח מפסוק זה שלפעמים אין האתנחתא מהווה הפסק ענין.

ונראה לבאר, שאף שלפי פירוש הטעמים ניסוח הפסוק אכן קצת קשה, הטעמה זו מתבקשת לפי הפשט, משום שזבולון ונפתלי הם היו עיקר הנלחמים כמו שכתוב (ד' ו') 'וְלָקַחְתָּ עִמָּךְ עֶשְׂרֵת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זָבֻלוֹן', ושניהם נלחמו יחד באותו מקום, ולכן קשה לפרש שרק זבולון חרפו נפשם או שרק נפתלי נלחמו על מרומי שדה, ולכן הוטעם כן (וכמו שפירש רלב"ג).

ומכל מקום, אף שניתן לבאר ולדרוש באופנים רבים, לענין אופן הקריאה אין לנו לזוז מטעמי המקרא, ויש לקרוא תמיד אך ורק כטעמי המקרא (ועיין עוד במאמר 'פסוק טעמים').

י וכמו שכתב רש"י: תַּעֲנִינָה. דגשות של נו"ן משמשת במקום נו"ן שלישית, ופירונו תענינה אותה, דגשות נו"ן משמשת במקום 'אותה', כמו (ויקרא ו' י"ד) 'מִרְכַּבְתָּ תִּבְיָאָנָה'. עכ"ל. והיינו, ש'תַּעֲנִינָה' בדגש משמעו תענינה אותה, ו'תַּעֲנִינָה' רפה משמעו תענינה בלבד, ולא מפורש את מי.

^א משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה ג'.

^ב והוא מלשון לחימה, הקורא 'לָחֶם' מלעיל משנה משמעות, שהוא לשון פת.

^ג כמבואר בארוכה במאמר החטפים שחטף פתח זה הוא ניקוד מושאל הבא לסמן על שווא נע, ואינו חטף פתח ממש.

^ד ציווי מוארך (שנוספת האות ה"א אחר השורש) לרוב מוטעם מלעיל (כגון: הָבָה, תִּקְשִׁיבָה) אך לפעמים מוטעם מלרע, ובעיקר כשאחריו אות גרונית (כגון: סוֹכָה אֲדִיץ סוֹכָה אֶלִי). ובציווי לנוכחת (כגון: שׁוּבִי, קוּמִי), לרוב מוטעם מלעיל, ולפעמים מוטעם מלרע (אבן עזרא ור"י מטארני ישעיה נ"א ט'), ומסתבר שכאשר כתובה תיבה זו כמה פעמים בסמיכות, הטעימו חלקם מלעיל וחלקם מלרע לשם הגיוון, כי שתי הצורות אפשריות (ולא משום צורת השירה, כי מצאנו כך גם בשעיה נ"א ט').

^{טו} ענין זה מבואר בגליון פרשת ויצא תשע"ו הערה כ"א.

^{טז} משום כלל הדומות. וענין זה מבואר בגליון פרשת נח תשע"ו הערה ב'.

^י לקוראים בהגיה המבחינה בין קמץ לפתח, אם לא ידגישו את האות, אע"פ שעשו שלא כדין, לא שינו משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת גם ללא הדגש ע"י הפתח. אך לקוראים בהגיה שאינה מבחינה בין קמץ לפתח, שאצלם כל הבדול בין המשמעים הוא ע"י דגשות ורפיון האות, אם לא ידגישו, יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

^{י"ח} ועיין ברש"י ובמנחת שי על הפסוק 'וְאָמְרוּ לָךְ אֵיד אֲבָדְתָּ נִשְׁכַּת מִיָּמִים' (יחזקאל כ"ו י"ח), שיש המנקדים 'מִיָּמִים' בקמץ ורפה, ומפרשים שהוא לשון רבים

חילופי נוסחאות

ד' ו': הלא צנה / (הלא צנה)

במרכא – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ט ס"יא ס"טו, א"ב. ~ ובדפוס: ברויאר.^{כא}

במקפ – בכתבי היד: ס"ז ס"ח ס"יג, א"א א"ג א"ד א"ה א"ו א"ח א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג^{כב}, קורן.

ד' ט': אשר אתה הולך / (אשר אתה הולך)

במונת מונח – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"א ס"ג ס"ד ס"ו ס"ח ס"ט ס"יא ס"טו ס"יז, א"ו א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רוו"ה, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר.

במקפ מונח – בכתבי היד: ס"ה ס"ז ס"יב ס"יג, א"א א"ב א"ג א"ד א"ה א"ז א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: רא"פ, לטריס.

ד' ט': כי ביד אשה / (כי ביד אשה)

במונת ומקפ, והבילת רפה – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ט ס"יא ס"טו, א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג גינצבורג קסוטו קורן ברויאר. ~ וכן דעת מנחת שי.

ביתב ומונת, והבילת דגושה – בכתבי היד: ס"ו ס"ז ס"ח ס"יב ס"יז, א"א א"ב א"ג א"ד א"ה א"ז א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: רוו"ה, רא"פ, לטריס.

ד' ט': קדשה / (קדשה)

הקו"ף בסגול – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"ח ס"ט, א"ב. ~ ובדפוסים: קסוטו, קורן, ברויאר.

הקו"ף בצירי – בכתבי היד: ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"יב ס"יג ס"טו ס"יז, א"א א"ג א"ד א"ה א"ז א"ח א"ט א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג^{כב}.

ד' י': קדשה / (קדשה)

הקו"ף בסגול – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"ח ס"ט, א"ב. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, קסוטו, קורן, ברויאר.

הקו"ף בצירי – בכתבי היד: ט"ד, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"יב ס"יג ס"טו ס"יז, א"א א"ג א"ד א"ה א"ז א"ח א"ט א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, גינצבורג^{כב}.

ד' כ': הישפה / (הישפה)

היו"ד בצירי – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"יב ס"יג ס"טו ס"יז, א"א א"ב א"ג א"ד א"ה א"ז א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר.

היו"ד בסגול – בכתבי היד: ס"ח ס"יב, א"ו א"י. ~ ובדפוס: רוו"ה^כ.

ד' כ"א: והוא נרדס / (והוא נרדס)^{כה}

הדלית בקמץ – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"א ס"ג ס"ד ס"ו ס"ח ס"ט ס"יא ס"טו ס"יז, א"א א"ב א"ח. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, קסוטו, קורן, ברויאר.

הדלית בפתח – בכתבי היד: ס"ה ס"ח ס"ט ס"יג, א"ג א"ד א"ה א"ז א"ח א"ט א"י. ~ ובדפוסים: לטריס, גינצבורג^כ. ~ וכן כתב רד"ק^כ.

ה' י"ז: ועל מפרציו / (ועל מפרציו)

במרכא – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ט ס"יא ס"טו, א"ד א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: מק"ג, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר.

במקפ – בכתבי היד: ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"יב ס"יג ס"יז, א"א א"ב א"ג א"ד א"ה א"ז א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: רא"פ, רוו"ה, לטריס.

ה' י"ט: בתענך / (בתענך)

העי"ן בשווא והנו"ן בפתח – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ט ס"יא ס"טו ס"יז, א"י. ~ ובדפוסים: קסוטו, קורן, ברויאר. ~ וכן דעת מנחת שי.

העי"ן בחטף פתח והנו"ן בקמץ – בכתבי היד: ס"ט, א"א א"ד א"ז א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג^כ.

העי"ן בשווא והנו"ן בקמץ – בכתבי היד: ס"ו ס"יב ס"יג. ~ ובדפוס: מק"ג.

ה' כ': ממסלותם / (ממסלותם)

המ"ם דגושה – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"יב ס"יג ס"טו ס"יז, א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: מק"ג, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר.

המ"ם רפה – בכתבי היד: א"ג א"ז א"ט. ~ ובדפוסים: רא"פ, רוו"ה.

ועוד נראה, שאף בתיבה הכתובה ללא אות שימוש לפניה, כאשר יש בה מתג אין הכלל נוהג בה, והיא מנוקדת בצירי ולא בסגול, וכמו שמצאנו 'בן אש' (משלי כ"ו י"ט, שם כ"ז ח'), ולכן בפסוקנו שמוטעם 'הישפה' במתג תחת היו"ד, היו"ד ראויה להיות מנוקדת בצירי (גם ללא אות השימוש שלפניה. ואף שיש ספרים ללא מתג כיון שמתג זה רשות ואין חובה לסמנו (כך בכתבי היד: ס"א ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"יב ס"יג א"א א"ב א"ג א"ד א"ה א"ז א"ח א"ט), הקובע הוא מקום הראוי למתג).

^{כה} פעלים בבניין נפעל מנוקדים בפתח בלשון עבר ובקמץ בלשון הווה (כנו: נלחם/נלחם, נקתב/נקתב, נגדע/נגדע. ובחפסק ענין גם בלשון עבר ישתנה ניקוד הפתח לקמץ). והפעלים בפסוק זה כתובים בלשון עבר (תקח, ותקח, ותקח), ולכן יתכן שהיו שתיקנו וניקדו 'נרדס' בפתח כדי שיתאים לדרך הפסוק. אך באמת במקומות רבים במקרא אין בזה עקביות ויש מעבר באמצע משפט מלשון עבר ללשון הווה.

^{כו} ובגליון ציין שבספרים אחרים מנוקד 'נרדס' בקמץ.

^{כז} בשרשים שרש 'רדס' כתב רד"ק שבפסוקנו מנוקד 'נרדס' בפתח ובלשון עבר.

^{כח} ובגליון ציין שבספרים אחרים מנוקד 'בתענך' בפתח.

^{כא} בכתב יד ט"ו וכן בדפוס קסוטו (כנראה בעקבותיו) מוטעם 'הלא' במונת, והטעמה זו איננה אפשרית לפי כללי הטעמים (שאינן בא מונח רגיל לפני מונח לגרמיה), ומסתבר שזו טעות סופר שהתחלף מרכא במונת.

^{כב} ובגליון ציין שבספרים אחרים מוטעם 'הלא' במרכא.

^{כג} ובגליון ציין שבספרים אחרים מנוקד 'קדשה' בסגול.

^{כד} וכתב רוו"ה, שע"פ כללי הדקדוק בפסוקנו צריך להיות מנוקד 'היש' בסגול ולא בצירי, שהכלל הוא שתיבות 'יש' 'הן' 'כן' המוקפות לתיבה המוטעמת בראשה, מנוקדות בסגול (רד"ק מכלול קצ"ב ע"א, דקדוקי הטעמים סעיף 40, ספר טעמי המקרא המיוחס לכן בלעם עמ' 17, דרכי הניקוד והטענות ד"ה הנה אבאר דין מקף), וכן בפסוק הישפה עין אם-אין (במדבר י"ג כ') ניקד רוו"ה 'היש' בסגול מטעם זה.

אך באמת נראה שאין הוכחה לפסוקנו מכלל זה, שהכלל אמור רק בתיבת 'יש' הכתובה בפני עצמה ללא אות שימוש לפניה. ובפסוקנו שבאה אות שימוש לפניה, היא יכולה להיות מנוקדת גם בצירי, ולכן בספרים המדויקים מנוקד כאן וכן במדבר 'היש' בצירי, כיון שבאה לפניה אות שימוש (ועיין עוד

בקונטרס מגילת אסתר השע"ו הערה קכ"ח).